

Підгородинська Анастасія Вікторівна

*Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри
кримінального процесу, доцент*

ІНСТИТУТ ВИЗНАННЯ ВИРОКІВ СУДІВ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ: ГЕНЕЗА СТАНОВЛЕННЯ

Міжнародне співробітництво у кримінальному процесі зароджувалось і розвивалось не у витоках національного законодавства, а в рамках міжнародного права, його норм та звичаїв [1] та відображувало характерні риси певного історичного періоду.

У літературі наводиться різна періодизація правового регулювання міжнародного співробітництва у кримінальному процесі. Так, Ф.Ф. Мартенс виокремлював три періоди: перший – з давніх часів і до кінця XVII ст.; другий – з початку XVIII до кінця 40-х рр. XIX ст.; третій – з початку 50-х рр. XIX ст. і до теперішнього часу [2, с. 383].

Першим правовим інститутом у сфері міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю по праву вважається інститут екстрадиції. Тому серед перших намагань щодо об'єднання зусиль для досягнення мети, яку із сучасних позицій можна вважати співробітництвом у кримінальному процесі, є договір, укладений царем хеттів Хаттушилем III та єгипетським фараоном Рамсесом II в 1296 р. до н.е. [3, с. 5].

Певного розвитку міжнародне співробітництво набуло і у Давній Русі, де особливої уваги приділялося питанням охорони власності. У законодавчих актах існували норми, які стосувалися пошуку викраденого майна та залежних людей [4, с. 47, 54, 105, 341]. У Стародавній Русі вже у X ст. укладалися договори, які встановлювали процесуальні правила видачі руських з інших держав. Найбільш

відомим є Договір князя київського Олега з Візантією 911 р., [5, с. 247]. Видачу передбачали договори з Візантією Ігоря (945 р.) та Святослава (971) [6, с. 142], Руська Правда (текст якої дійшов у вигляді Краткої правди 1136 р. та Пространної правди 1209 р. [6, с. 47, 54]), «Стоглав» 1551 р., «Соборне уложеніє» 1649 р., Наказ «сыщикам беглых крестьян и холопов» 1683 р., а також Договірний запис зі Швецією від 1649 р. про видачу перебіжчиків [1].

Слід зазначити, що період, який більшість вчених називають першим, характеризується слабким розвитком міжнародного співробітництва у кримінальному судочинстві, що було пов'язано, по-перше, з недостатнім рівнем розвитку міжнародних відносин і, по-друге, із загальним станом правосуддя та панівною системою доказів [7, с. 522–527]. Однак відбувається і процес іншого порядку, повільний, пов'язаний із розвитком взаємодії між судами однієї держави. Як зазначав І. І. Івановський, це положення набуває інтенсивнішого розвитку у практиці судів різних держав [8, с. 15]. Вчені XVI ст. та наступних століть часто зазначали, що якщо судді, які здійснюють розгляд кримінальної або цивільної справи, матимуть необхідність допитати свідків або викликати обвинувачених, які мешкають поза округом або поза територією (*extradistrictum*, *extraterritorium*), то вони можуть просити про здійснення цих дій суддю за місцем проживання зазначених осіб. При цьому зазначається, що у кримінальних справах по взаємодію з іншим судом зверталися виключно у випадку крайньої необхідності.

Таким чином, принцип взаємної допомоги у відправленні правосуддя існував ще у межах першого періоду, однак окреслювався територією однієї держави. Поступово зазначений принцип поширювався на сферу міжнародних зносин. Спочатку ним керується за відсутності трактатів судова практика, а потім цей принцип поширюється на міжнародні договори. Слід зазначити, що перші, досить обмежені, положення у договорах Російської імперії XVII – першої половини XVIII ст. покладають на держави взаємний обов'язок видавати разом із злочинцями вкрадені речі (Столбовській договір между Россіей і Швеціей, 27

февр. 1617 р.; Кардисскій договір Росії съ Швецією, 21 іюня 1661 г., ст. 21; Ништадскій мирный договір между Россіей і Швецією, 30 авг. 1721 г., ст. 23; Абовскій договір между Россіей і Швецією, 7 авг. 1743 г., ст. 20).

У видачі викраденого майна разом із злочинцем просліджується розвиток взаємодії з іноземними судами у провадженні слідчих дій у кримінальних справах, оскільки викрадене майно може бути речовим доказом.

Таким чином, постанови про видачу разом із злочинцем викрадених ним речей, здобутих у результаті вчинення злочину, є у міжнародних договорах першим зародком розвитку міжнародної правової допомоги у кримінальних справах (у широкому сенсі), а також виконання рішення іноземного суду в контексті того, що для здійснення певних процесуальних дій необхідно попередньо винести рішення судом тієї держави, яка запитує допомогу.

З метою взаємодії деякі держави, поряд із укладенням договорів, стали законодавчо закріплювати відповідні положення. Першими законами, в яких мали місце такі законодавчі норми, був «*Constitutio criminalis Theresiana*» 1768 р. та мало кому відомий «*Reglament provisionnel pour la procedure criminelle dans les Pays-Bas Autrichiens*» 1787 р. [9, с. 6].

У XIX ст. процес формування міжнародного співробітництва продовжується, збільшується договірна основа, а угоди стають все більш змістовними та процесуально збагаченими. Активно розвиваються конвенції, що регулюють міжнародні зносини у сфері правосуддя взагалі та спеціальні конвенції, що стосуються виконання судових доручень у кримінальних справах. В енциклопедичному словнику Ф.А. Брокгауза та І.А. Ефрона знаходяться відомості про виконання іноземних вироків та рішень іноземних судів [10]. Зазначається, що кримінальні вирoki іноземних судів, за загальним правилом, визначеним як практикою, так і теорією, не підлягають виконанню, оскільки кримінальний вирок — це результат застосування публічних законів держави, які не можуть поширюватися на територію іншої держави. Інша справа — визнання

кримінального вироку іноземного суду як факт, що має певні юридичні наслідки; воно є необхідним для того, щоб не порушувалося правило *non bis in idem*, і особа, яку було засуджено за кордоном, не притягувалася до відповідальності двічі за той самий злочин. Руське законодавство не містило положень про значення кримінальних вироків іноземних судів.

У ХХ ст. багатостороннє співробітництво у сфері кримінального процесу набуває подальшого розвитку. Взагалі друга половина ХХ ст. характеризувалася укладенням значної кількості багатосторонніх та двосторонніх договорів як у сфері боротьби із злочинністю, так і безпосередньо в міжнародному співробітництві під час кримінального провадження, при цьому активно виокремлювалися конкретні форми міжнародного співробітництва між державами і знаходили процесуальну регламентацію як у зазначених договорах, так і в національних законодавствах держав. Більшість таких договорів є чинними і до теперішнього часу. Мова йде про документи, які мають велике значення для регулювання відносин, пов'язаних із міжнародним співробітництвом у кримінальному судочинстві: Європейську конвенцію про видачу правопорушників від 13.12.1957 р. та два Додаткових протоколу; Європейську конвенцію про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20.04.1959 р. і Додатковий протокол до неї 1978 р.; Європейську конвенцію про міжнародну дійсність кримінальних вироків від 28.05.1970 р. та ін.

Довгий час питання процесуальної регламентації міжнародного співробітництва під час кримінального провадження в Україні залишалися поза належною увагою вітчизняного законодавця. Спочатку КПК України 1960 р. містив лише ст. 31, яка передбачала, що порядок зносин судів, прокурорів, слідчих та органів дізнання з відповідними установами іноземних держав, а також порядок виконання доручень визначається чинним законодавством України та міжнародними договорами України. Пізніше, у 2011 р. КПК України 1960 р. було доповнено розділом IX, главою 37, що визначала національну

процедуру видачі (екстрадиції) осіб, а пізніше – і міжнародної правової допомоги (глава 38) та перейняття кримінального переслідування (глава 39), а також низкою статей, що визначали правові основи створення й діяльності міжнародних слідчих груп, можливість присутності представника компетентного органу іноземної держави під час виконання запиту про міжнародну правову допомогу.

Новим необхідним та важливим витком у розвитку міжнародного співробітництва, процесуальної регламентації його форм на національному рівні для України, як уявляється, стало прийняття Верховною Радою України 13.04.2012 р. нового Кримінального процесуального кодексу України, який набув чинності 19.11.2012 р.

Інститут визнання та виконання рішень іноземних судів гармонійно і поступово розвивався в надрах міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю та кримінального судочинства, спочатку в межах інституту екстрадиції, який виник раніше за інші форми співробітництва, а в подальшому – був складовою, іноді невід’ємною, частиною інших форм співробітництва і мав наскрізний характер. Таке твердження пов’язане з тим, що для успішної реалізації будь-якої із визначених форм співробітництва в різні історичні етапи необхідно було визнавати на власній території юридичну силу іноземного процесуального рішення і після цього виконувати його. Визнання та виконання рішень іноземних судів та міжнародних судових органів як форма міжнародного співробітництва у кримінальному процесі, правовий інститут пройшли певні історичні періоди розвитку, які, безумовно, мають умовний характер і пов’язані з найбільш вагомими подіями, що відбулися в такий період та певним чином сприяли розвитку такого явища, як виконання іноземного процесуального рішення, однак не мали вигляду сучасного правового інституту.

Список використаної літератури:

1. Волеводз А.Г. Международное сотрудничество в сфере уголовного процесса: курс лекций [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.mgimo.ru/kurs/document15567.html>
2. Мартенс Ф.Ф. Современное международное право цивилизованных народов / Ф.Ф. Мартенс – СПб., 1883. – Т. 2. – 438 с.
3. Натура А.И. Международное сотрудничество в сфере уголовного судопроизводства: организационно-правовые основы, процессуальный порядок и формы взаимодействия : учеб.-практ. пособ. / А.И. Натура, А.Х.-А. Пихов. – М. : Изд-во «Юрлитинформ», 2007. – 136 с.
4. Российское законодательство X–XX веков. Законодательство Древней Руси. Т.1. – М. : Юрид. лит. – 1984.– 432 с.
5. Грибов В.В. Правоохранительные органы России: понятие, виды, место в государственном механизме / В.В. Грибов, Э.П. Григолис // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. – 1999. – № 3 – С. 123–136.
6. Российское законодательство X–XX веков. Законодательство Древней Руси. Т.1. – М. : Юрид. лит. – 1984.– 432 с.
7. Владимірський – Будановъ. Обзор исторіи русскаго права. – Кіев. – 1888. – 699 с.
8. Ивановский И.И. Взаимное содействие государств в производстве следствия по уголовным делам. – О. : Тип. «Одесский вестник». – 1889. – 149 с.
9. Eyssautier M. Lettresrogatoires en France et dans les etats sardes / Eyssautier M. – Paris 1860.– P. 6 et 22
10. Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://dic.ncf/brokgauz_efron/46391/